

Зянько В.В. Проблеми та пріоритети розвитку інноваційного підприємництва в Україні / В. В. Зянько // Теоретичні та прикладні питання економіки: Зб. наук. пр. / За ред.Єханурова Ю. І., Шегди А.В. – К.: Вид.-поліграф. центр «Київський ун-т», 2006. - Вип.9. - С.167-173

*Зянько В.В., Вінницький національний технічний університет,
доцент, декан факультету фінансового та зовнішньоекономічного
менеджменту, завідувач кафедри фінансів і кредиту*

ПРОБЛЕМИ ТА ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

Проаналізовано нинішній стан та тенденції інноваційного розвитку промислових підприємств України, забезпеченість інновацій інвестиційними ресурсами, виявлені проблеми та причини незадовільного становища вітчизняного інноваційного підприємництва, запропоновані заходи з активізації інноваційної діяльності.

There had been analyzed the state and tendencies for the innovational development of industrial enterprises of Ukraine, innovation securing with investment resources, discovered problems and reasons for poor state of national innovational entrepreneurship, suggested the activities for innovation fostering.

Нині інновації і прирощення нових знань є найважливішими ресурсами економічного зростання. Наука, як головне джерело інновацій, інтенсивно проникає в усі економічні процеси. Промислово розвинені країни наполегливо розгортають модель інноваційного розвитку національних економік, створюють сприятливе для розвитку інноваційної діяльності середовище, формують цивілізовані ринкові відносини у сфері обігу об'єктів інтелектуальної власності, концентрують фінансові ресурси на пріоритетних напрямках науково-технічного розвитку, утворюють певні організаційні

форми та структури інноваційного підприємництва, створюють для нього організаційно-правові умови.

Натомість, в Україні розбудова моделі інноваційного розвитку економіки знаходиться поки що в початковій стадії: майже відсутні базові інновації; незначні обсяги інноваційної продукції принципової новизни; низька інноваційна активність підприємств. Як свідчать дані аналізу економічної сфери, ті позитивні зрушення, які досягнуто в галузях промислового та сільськогосподарського виробництва за останніх 5 років, майже не пов'язані з інноваційним розвитком національної економіки і напевне не зумовлені ним. Через те й темпи економічного зростання нестабільні. Так, згідно даних Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України приріст реального ВВП, який вперше за роки незалежності України досягнуто у 2000 році, становив: у 2000 році – 5,9% до відповідного періоду минулого року, у 2001 році – 9,2%, у 2002 році – 5,2%, у 2003 році – 9,4%, у 2004 році – 12,0%., за січень-листопад 2005 року (згідно даних Міністерства економіки України) – 2,2%. У 2002-2003 роках вперше темпи зростання машинобудування перевищили загальні темпи економічного зростання. Але, на жаль, це теж не зумовлено інноваційним розвитком промислового виробництва. За цей самий період питома вага верстатів з числовим програмним управлінням у загальному виробництві металорізальних верстатів машинобудівними підприємствами України скоротилася з 4,8% до 3,7%, а верстатів високої та особливо високої точності з 6,6% до 4,7% [1, с.190]. За даними Державного комітету статистики частка реалізованої інноваційної продукції в загальному обсязі промислового виробництва нашої країни залишається незначною і у 2003 році складала 5,6%, у 2004 році – 5,8%, за 9 місяців 2005 року становить 6,3%. [2, с.6]. Тоді як економічно розвинуті країни насамперед за рахунок інвестування інноваційних процесів забезпечують сьогодні приріст ВВП. 85-90% такого приросту припадає на виробництво наукоємкої продукції. [3]. Саме розвиток

інноваційної діяльності промислових підприємств є одним з основних шляхів стабілізації економіки, забезпечення випуску якісної і високотехнологічної продукції, конкурентноспроможної як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. У сучасному світі співвідношення потужності держав, їх міжнародна вага визначаються не стільки наявністю тих чи інших традиційних виробничих ресурсів, скільки порівнянням інноваційних можливостей та вмінням ефективніше їх використовувати. Із загостренням на світовому та національному ринках конкуренції і прискоренням з цієї причини науково-технічного та організаційного прогресу, для більшості підприємств інноваційна діяльність стає об'єктом підвищеної уваги. У сучасних умовах господарювання вона реально служить могутнім каталізатором розвитку економіки і надійною гарантією високоефективного бізнесу. Однак, в Україні спостерігається зниження і так низької питомої ваги промислових підприємств, що впроваджують інновації. Згідно з статистичними даними, у нас за 9 місяців 2005 року питома вага підприємств, що здійснюють інноваційну діяльність, становила лише 7,9% проти 10,0% у 2004 році, 11,5% у 2003 році, 14,6% у 2002 році, 14,3% у 2001 році, 15,6% у 2000 році та 22,9% у 1995 році. Це набагато менше, ніж у провідних країнах – США, Японії, Німеччині й Франції, де це значення коливається у межах 70-80% [4, с.39].

Певне пожвавлення у сфері інноваційної діяльності за останні 5 років спостерігалось в Україні лише у 2000-2001 роках, яке можна пов'язувати з відновленням в країні економічного зростання після затяжної кризи 90-их років, за які було втрачено значну частину виробництв нових технологічних укладів. Також це можна пояснити використанням підприємствами виробничих заділів, недовикористаних у 1995-1999 роках, тобто в період кризових явищ в українській економіці. На жаль, після 2001 року в нашій країні продовжився спад інноваційної діяльності промислових підприємств, який триває понині. Уже в 2003 році питома вага промислових підприємств,

що впроваджували інновації в Україні стала нижчою рівня кризового 1999-го року на 2,0%, а у 2005 році знизилася ще на 2,6%.

Нині спостерігається найнижча інноваційна активність вітчизняних підприємств за всі роки незалежності України – в 1,7 рази нижча за 1999 рік, і в 1,97 рази нижча за рівень інноваційної діяльності 2001-го року. Переорієнтація виробничого потенціалу на новітні технології здійснюється повільно, тому технологічне відставання від світових лідерів суттєво збільшується. Вкрай низькими залишаються в Україні обсяги виробництва високотехнологічної, отже високоефективної продукції. Для більшості існуючих виробництв використання інновацій не є головним фактором розвитку. За роки незалежності в Україні кількість втілених у життя технологічних нововведень скоротилась порівняно з 1990 роком приблизно вдвічі, причому серед останніх лише 2% відповідає світовому рівню [4, с.39].

Порівняно з розвинутими країнами Західної Європи та більшістю країн-кандидатів на вступ до Європейського Союзу, в Україні питома вага високо- та середньотехнологічних галузей промисловості набагато нижча. Викликає занепокоєння, що низька інноваційна активність промислових підприємств фактично обумовила значне скорочення питомої ваги підприємств, що освоюють виробництво нових видів інноваційної продукції взагалі. Так, якщо у 1995 році частка таких підприємств становила 20,3%, у 2000 році – 13,7%, то до 2003 року питома вага цих підприємств скоротилася до 9,4% [1, с.189]. Згідно даних Держкомстату, за 9 місяців 2005 року кількість підприємств промисловості, що здійснюють інновації, становить (як і у 2003 році) менше 10%, причому на кожному шостому підприємстві частка інноваційної продукції складає близько 50%, а на кожному другому лише 10% [2, с.6]. Найбільшою частка інноваційної продукції закономірно залишається в галузі машинобудування, проте є тривожним той факт, що на тлі повільного збільшення частки інноваційної продукції в промисловості України в цілому, цей показник у машинобудуванні порівняно з минулим

роком зменшився з 19,3% до 18,1%. Окрім того, фактично не збільшується кількість впроваджень нових прогресивних технологічних процесів: після різкого зменшення цього показника (у 2003 році він був у 4,5 рази менший ніж у 1990 році) нині освоєння технологічних процесів продовжує бути на дуже низькому рівні. Те, що починаючи з 2002 року спостерігається малоістотне збільшення числа впроваджених прогресивних технологічних процесів та опанування виробництва нових видів техніки не всиляє оптимізму, оскільки загалом потенціал технологічного оновлення використовується все-таки недостатньо. За 9 місяців 2005 року обсяг реалізованої інноваційної продукції промисловості хоч і зріс на 0,5% у порівнянні з минулим роком, або на 1,1% у відношенні до відповідного періоду 2004 року, проте її збільшення у вартісному вимірі у більше як половині випадків було досягнуто за рахунок зростання обсягів реалізації однорідних видів товарів, тоді як кількість найменувань освоєних нових видів продукції зменшилося на 17,2% (з 3003 до 2508) [2, с.6]. Отже, впровадження прогресивних технологічних процесів вітчизняними підприємствами здійснюється неефективно, відтак тенденція до деякого збільшення кількості їх освоєння цілком узгоджується з тенденцією до подальшого поглиблення стагнації в інноваційній сфері України в цілому.

Сучасна економіка України все більше стає залежною від імпорту нових технологій. Водночас в експорті переважає продукція із відносно невисокою часткою доданої вартості, до того ж сама частка високотехнологічних товарів є дуже низькою. Зокрема, в експорті обробної промисловості частка високотехнологічних товарів складає лише 5%, тоді як у Казахстані цей показник становить 10%, в Росії – 13%, у країнах Європейського союзу – 17%; а світовим лідером є Сінгапур (60%) [5, с.34]. Це робить становище країни вкрай нестабільним. Вона стала об'єктом постійної загрози з боку менш розвинутих країн, що починають активно діяти на тих самих ринках, що і Україна.

Країни з розвинутою ринковою економікою для підтримки інноваційної діяльності, перш за все фундаментальних та прикладних наукових досліджень, широко залучають фінансові ресурси державного бюджету. Держава бере на себе від 1/5 до половини національних наукових витрат. У таких країнах, як США, Франція, Німеччина, Великобританія, Японія та інших частка наукових витрат за останні 20 років у загальній сумі державних бюджетів хоча є відносно невеликою, зате досить стабільною, і складає 6-7% у США, 4-5% — у Франції, Німеччині, Великобританії та Італії, 3-3,5% — в Японії [6, с.45]. Для фундаментальних розробок цей показник значно вищий — від половини до двох третин. Практично повністю з бюджетів фінансується наука в університетах та національних центрах охорони здоров'я, створення найскладніших та дорогих експериментальних установок, зокрема прискорювачів, телескопів, космічних станцій тощо. Високорозвинені країни розуміють, що сьогодні інноваційна діяльність має величезне значення, що нині наука стає однією з найважливіших сфер, яка значною мірою визначає місце і роль окремої країни в геополітиці. На жаль, в Україні сфера науки досі не ввійшла в систему державних пріоритетів. На шляху її фінансування існують серйозні завади, вона постійно відчуває на собі “фінансову аритмію”. В останні роки фінансування науки залишається на рівні 0,4% від ВВП, тоді як Законом України “Про науково-технічну діяльність” передбачено бюджетні асигнування на науку в розмірі 1,7% ВВП [7], а фактичні потреби, враховуючи світовий досвід, становлять не менше 4,0% (такими були витрати на розвиток науки у Франції на початку 90-х рр.).

На загальнодержавному рівні і надалі спостерігається стійка тенденція до скорочення частки ВВП, що виділяється на НДДКР. Продовжує залишатися вкрай низьким рівень наукового забезпечення цілої низки галузей вітчизняного виробництва. У провідних галузях промисловості, які випускають три чверті продукції, співвідношення витрат на НДДКР до вартості товарної продукції складає менш ніж 0,4%, а у деяких галузях воно є

меншим за 0,05%. При цьому понад 60% коштів, що витрачаються на інноваційну діяльність, припадає на закупівлю нового обладнання, а на закупівлю прав на той чи інший вид інтелектуальної власності було витрачено менше 5% відповідних асигнувань. На виконання НДДКР кошти витрачало лише кожне четверте з інноваційних підприємств [8]. Тоді як у США, Японії і Німеччині наукомісткість ВВП (відношення національних видатків на НДДКР до ВВП) за період з 1985 по 2000 рік майже не змінювалася і дорівнювала 2,5-2,9%; у Франції і Великобританії – 2,2-2,4%; Італії і Канаді – 1,3-1,7% [9, с.54]. Разом з тим, незважаючи на те, що загальний рівень інвестицій у країнах Європейського союзу у період з 2000 по 2002 рік залишався на рівні близько 1,9% ВВП, починаючи з 2001 року у більшості цих держав почалося зниження темпів економічного зростання. Так, у 2000 році цей показник становив 3,6%, у 2001 році – уже 1,7%, у 2002-му – 1,1%, 2003-му – 0,9% [10]. У зв'язку з цим, у березні 2002 року керівники європейських урядів і держав на самміті в Барселоні визнали, що основною метою їх спільної діяльності має стати забезпечення зростання інтересу до інноваційної сфери. Було прийняте рішення про збільшення інвестицій у дослідну сферу до 3,0% ВВП терміном до 2010 року.

Україна знаходиться на порозі руйнації науково-технічного та інтелектуального потенціалу суспільства, великою є еміграція з України кадрів національних вчених з багатьох причин, зокрема з матеріальних міркувань. Адже за середнім показником ВВП на одного громадянина Україна знаходиться на 145 місці, за Гондурасом і Гайаною [11]. В Україні виробництво ВВП на одного громадянина становить \$ 840, тоді як, наприклад, у Чехії – \$ 5020, Словаччині – \$ 3770, Угорщині – \$ 4640, Польщі \$ 4070 [12, с.30]. Витрати на одного наукового співробітника в Україні становлять близько \$ 0,7 тис. на рік, тоді як у США та Японії - \$ 150 тис. У розрахунку на одного вітчизняного спеціаліста в інноваційній сфері діяльності коштів витрачається у 100 разів менше, ніж у Франції, Англії,

Німеччині [13]. Як результат – у науку сьогодні йде лише два з кожних 100 випускників ВНЗ, тоді як у кінці 80-х років цей показник був втричі кращим. Щорічно за межі України емігрує в середньому 50 тис. дипломованих спеціалістів, що мають відношення до інноваційної діяльності. Скорочується кількість спеціалістів, що займаються науково-технічною діяльністю. Так, у 2000 році науково-технічні роботи в Україні виконували 120,8 тис. спеціалістів, у 2001 році – 113,3 тис., у 2002 році – 107,4 тис., у 2003 році ця цифра зменшилася до 104,8 тис. осіб. Якщо кількість докторів наук, що зайняті виконанням науково-технічних робіт, практично не змінюється, то число кандидатів наук з року в рік зменшується, зокрема у 2003 році таких було всього 16,8 тис. осіб, проти 17,2 тис. осіб у 2002 році [1, с.185].

Отже, порівняльний аналіз інноваційної діяльності в Україні і світі за останні роки виявив значне технологічне відставання нашої країни від країн, що належать до світових лідерів, причому воно продовжує зростати, адже у зв'язку з прискоренням науково-технічного прогресу конкуренція на світовому ринку з року в рік загострюється і здобути в ній перемогу в змозі лише ті фірми та країни, у яких могутнім каталізатором економічного розвитку служить інноваційна діяльність і великими темпами розгортається науково-дослідна сфера, тоді як у нас досі для більшості вітчизняних підприємств використання інновацій не стало головним фактором їх розвитку; наукова сфера не входить у систему державних пріоритетів; зростає залежність вітчизняної економіки від імпорту нових технологій; продовжується зниження частки ВВП у НДДКР; великою залишається еміграція вітчизняних вчених.

Головними причинами незадовільного стану інноваційної діяльності підприємств України є такі:

- нестача власних коштів підприємств;
- недостатня державна підтримка інноваційної діяльності, зокрема науки, освіти, наукових фундаментальних і прикладних досліджень;

- невирішеність багатьох питань у патентно-ліцензійній сфері;
- недосконалість механізмів економічної та моральної мотивації винахідництва;
- відсутність належної законодавчої та інституційної бази розвитку інноваційного підприємництва;
- незацікавленість банківської системи України у фінансуванні інноваційної діяльності і взагалі виробничої сфери.

Для забезпечення інноваційного розвитку українській державі необхідно вжити комплекс дієвих заходів, зокрема:

- забезпечити фінансування інноваційного процесу, для чого необхідно створити ефективний механізм використання кредитних і фінансових ресурсів, що передбачає розробку та реалізацію системи заходів з активізації інвестиційної діяльності комерційних банків та інших фінансових посередників, їх зацікавлення у довгостроковому кредитуванні, а також застосування поряд з кредитами нетрадиційних способів фінансування інноваційних проектів – франчайзингу, лізингу, факторингу та форфейтингу, що створить необхідні умови для переміщення доходів з низькотехнологічних сегментів економіки у високотехнологічні та сприятиме переходу до моделі інноваційного розвитку;
- збільшити потік іноземних інвестицій у вітчизняні інноваційні процеси. Але всі питання щодо доцільності іноземного інвестування мають бути під ретельним контролем органів влади, які повинні проявляти турботу про підвищення привабливості української економіки для високотехнологічних інвестицій, сприяти утриманню в країні прибутків, одержаних від іноземних капіталовкладень, відстежувати кожен випадок іноземного інвестування, сприяючи насамперед тим закордонним інвестиціям, котрі спрямовуються у сферу виробництва на ті підприємства, що потребують модернізації, і з великою обережністю ставлячись до кредитів, що надходять від міжнародних фінансових організацій і

спрямовуються переважно в добувну та фінансову сфери, оминаючи інноваційну, чим послаблюють інноваційний потенціал нашої країни.

– сформувати належне правове середовище, здатне забезпечити ефективне функціонування механізму інвестування масштабних технологічних й інших інноваційних змін, що сприятиме підвищенню якісних характеристик науково-технологічного потенціалу країни до рівня стандартів розвинених країн, інтенсифікації процесу опанування знаннями, новими технологіями та їх практичному використанню. Для послаблення тиску на інноваційне підприємництво потрібно здійснити експертизу прийнятих законодавчих актів та рішень, що регулюють інноваційну діяльність, зокрема, внести зміни до податкового й амортизаційного законодавства, з метою стимулювання розвитку інноваційних процесів розробити і прийняти Закон про корпорації, здійснити заходи із захисту інтелектуальної власності, що сприятиме підвищенню конкурентноздатності інноваційних товарів та зміцненню національної економічної безпеки;

– підвищувати мотивацію підприємця до високопродуктивної і високоякісної діяльності через вдосконалення системи економічного стимулювання та матеріальної і моральної заінтересованості у результатах інноваційної діяльності. Зокрема, для стимулювання інноваційної підприємницької активності потрібно використовувати систему різноманітних податкових пільг, пряме фінансування важливих інноваційних програм і проектів, надавати позики і дотації, створювати різні інноваційні фонди тощо. Система податкових пільг повинна бути диференційована у залежності від наукомісткості виробництва, типу обладнання, рівня розвитку та розташування регіону країни, де розгортається інноваційне підприємництво і формується інноваційна інфраструктура. За податковими пільгами має бути законодавчо закріплене їх цільове використання і спрямовуватись вони повинні у першу чергу на розвиток виробничих підприємств, які впроваджують інновації та створюють високоякісну

продукцію, що реалізується на експорт, демонструють високоефективне господарювання;

- розвивати науку, освіту, підвищувати якість трудових ресурсів, зокрема вдосконалювати рівень підготовки інноваційних менеджерів, здатних ефективно впроваджувати інноваційні проекти;

- сприяти розвитку високорозвиненого фондового ринку, венчурного підприємництва, загалом інвестиційно-фінансового сектора економіки, зокрема, шляхом створення спеціальних програм підтримки нововведень, визначивши необхідні обсяги і джерела фінансування цих програм;

- підтримувати створення та розвиток всіх форм інноваційних підприємницьких структур, що сприятиме утвердженню та поширенню інноваційного підприємництва, розгортанню в його середовищі економічної конкуренції;

- сприяти формуванню в країні потужних корпорацій та зростанню їхнього інноваційного потенціалу, оскільки саме від розвиненості корпоративної основи багато в чому залежатиме успішність на міжнародній арені також малих та середніх вітчизняних інноваційних підприємств;

- приділяти більше уваги формуванню інноваційної культури суспільства: підтримувати наукові видавництва, наукові та науково-популярні видання, розширювати освітні програми, підвищувати рівень навчального і наукового процесу тощо.

Література:

1. Україна у цифрах у 2003 році. Державний комітет статистики України. – К., 2004. – 272с.
2. Проблеми і пріоритети формування інноваційної моделі розвитку економіки України. – К., 2005. – 24с.
3. Утвердження інноваційної моделі розвитку економіки України // Освіта України. - №17, 4 березня 2003 року.
4. Приतिकіна О.Л., Стасюк Ю.М., Щипанова О.В. Інноваційна політика України та інтеграція до ЄС // Фінанси України. – 2005. - №5. С.36-43.

5. Ковалев С. Это вряд ли ... // Бизнес. – 2004. - №39. – С. 34.
6. Иванова Н. Инновационная сфера // Мировая экономика и международные отношения. – 1999. – №8. – С. 43-48.
7. Постанова Верховної Ради України “Про дотримання законодавства щодо розвитку науково-технічного потенціалу та інноваційної діяльності в Україні” від 16.06.2004 року №1786-IV // Голос України від 23.07.2004 - № 135.
8. Пропозиції до проекту інноваційної моделі структурної перебудови економіки та механізму її запровадження // [http:// www.mon.gov.ua](http://www.mon.gov.ua)
9. Иванова Н. Инновационная сфера: контуры будущего // Мировая экономика и международные отношения. – 2000. – №8. – С. 54-60.
10. Євростат // <http://www.eurostat.com>.
11. Дзеркало тижня. – 2001. – 7 липня.
12. Полозенко Д.В., Іваницький Д.О. Добробут і його фінансове забезпечення // Фінанси України. – 2004. - №10. – С.28-35.
13. Сприяння сталому економічному зростанню в Україні / І. Акімова, Ї. Ак'юз, В. Волосович та ін.; За ред. Ш. фон Крамона-Таубаделя, І. Акімової; Пер. з англ. М. Тютюнника. — К.: Альфа-Принт, 2001. — 347с.